

ПОШТАРИНА ПЛАЋЕНА У ГОТОВУ

КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

1

ИЗ САДРЖАЈА

Др Тоде Чолак

Песничка реч Густава Крклеца

Др Ђорђе Трифуновић

Значајније појаве и писци у српској
средњовековној књижевности

Radomir Životić

Роезија за децу Отона Žуранчића

Др Митар Пешикан

О стању и задацима наше лингвистике

Dr Asim Peco

О специфичности говора наших Muslimана

Маријана Киршова

Творба српскохрватских назива пословно —
смештајних објеката са суфиксом -НИЦА

1970.

БЕОГРАД

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ * НАСТАВА * ПРИ-
КАЗИ И КРИТИКЕ * БИБЛИОГРАФИЈА

Митар Пешикан

О СТАЊУ И ЗАДАЦИМА НАШЕ ЛИНГВИСТИКЕ

Често се о стању наше лингвистике суди само по томе колико учествујемо у унапређењу лингвистике у свјетским размјерама, колики је допринос наших лингвиста општој, теоријској лингвистици, освајању нових општелингвистичких знања — па слика испадне доста невесела; с обзиром на то предлажу се и најхитнији задаци. Признајући сву важност и значај тог дијела наших задатака, не смијемо, међутим, ни за тренутак заборављати двије дужности за које смо некако предодређени координатама простора и животом друштва којему припадамо:

— извршити нужну практичну обраду језичког материјала за потребе просвјете и културе;

— приказати лингвистичком свијету што исцрпније наш специфични језички материјал, као фактографску подлогу за упоредна и друга проучавања, учинити да у нашој језичкој области остане што мање бијелих поља и необрађених простора.

Први од ових задатака је грађанска дужност, које нас страни лингвисти не могу ослободити (немају, уосталом ни интереса да се тим баве). Други задатак извршавају и извршаваће и инострани слависти, али то носи опасност не само заблуда, него — понекад — и искривљивања. Ту и јесу највећи изгледи домаће лингвистике, јер је на том пољу нашим лингвистима много лакше постићи испитивачку квалификованост и одржавати потребну објективност него странцима. Обрадом специфичних питања везаних за наш језик пружимо, у ствари, најефикаснији допринос међународној лингвистици, у првом реду славистици. Један примјер: тешко је и у чему што се у нашој струци писало послје рата наћи педесетак драгоценијих страница него Једвајев опис бедњанског кајкавског говора; ко год је прелиставао тај рад, видио је у каквом је скромном руху то објављено — од методологије до графике, али упркос томе данас упоредна словенска акцентологија просто укључује тај Једвајев прилог у своју документациону базу, у свој основни апарат.

Аналогија нпр. с медицином (гаје се такође могу констатовати тројаки задаци: пружити здравствену заштиту становништву, приказати специфичне регионалне медицинске појаве и судјеловати у развоју медицине у свијету уопште) није потпуна,

јер се у језичка питања (нарочито у питања лингвистичких зона) уплићу и елементи међународне политике, па ниједна национална лингвистика не смије препустити сва испитивања страним програмима. То ставља лингвистику и неке друге (углавном хуманистичке) науке у посебан положај у односу на егзактне дисциплине; ако би рецимо у математици већ доста значило да се систематски прати и преноси оно до чега долази међународна наука, у појединим националним и регионалним дисциплинама такав пасивни однос био би недопустив.

Ако узмемо у обзир и те специфичне, рекло би се и ближе задатке наших лингвистичких дјелатности, запазићемо такође да много шта остаје неуређено, да далеко каснимо нпр. за другим словенским земљама. Али нећемо моћи негирати да се — с обзиром на расположиве капацитете и постојеће околности — доста ради и да се током деценија прилично и урадило. Видимо, на примјер, да се у дијалектологији објављују замашне монографије, понегађе и читаве серије. Знамо и за ту хронику која се зове дијалектолошки атлас, гдје — ма колико били незадовољни или задовољни темпом његовог рађања — ипак изгледа да је већ прикупљен огроман број података, који ће (у оној мјери у којој су квалификовано и тачно забиљежени) бити једна својеврсна славистичка ризница, наравно ако се објаве. Могли бисмо и још наћи послова и дисциплина гдје се ако не обрађују а оно сређују стотине и стотине хиљада података, без којих ми никад не можемо равноправно судјеловати у међународној славистици. Мислим првенствено на лексикографске податке, али тога има и ван лексикографије: готово свака дисертација представља и допринос успостављању и сређивању тог основног документационог апарата, без којег ћемо увијек бити импровизатори и жртве заводљивих теоријских схема које не издрже сучавање с богатијим материјалом.

Задаци у вези с поларизацијом нашег књижевног језика

Чини ми се да бисмо и у овој најделикатнијој области нашег рада најприје некако могли кренути с мртве тачке преносећи акценат на фактографију, на утврђивање података, јер ми ту у ствари пливамо и импровизујемо, имамо на располагању само фрагментарне податке и некакво лично искуство, а право систематичног информативног апарата немамо.

Ако не можемо израђивати споразумну, селективну стручну терминологију, зашто не бисмо могли неку документациону, која би просто регистровала чињенице, нпр. терминолошку праксу наших факултета — и то, наравно, без гломазних организација и репрезентације, у чисто радним тијелима.

Или, још одређеније у вези с нашом варијантном поларизацијом, могле би се прикупљати двије врсте података.

Прво, стање у текстовима — шта остаје у границама појединих средина, које поларизоване појаве прекорачују границе својих основних зона, у којој мјери, у којим околностима.

Друго, нека врста лингвистичког Галупа — ако није неозбиљно тако рећи, тј. снимање језичког осећања и језичког одређења различитих репрезентативних анкетних тијела. Чини ми се да бисмо били у нешто јаснијој ситуацији кад бисмо знали како у појединим нашим срединама — рецимо у Суботици — стоји *во* и *вол*, *хиљада* и *тисућа*, *предузеће* и *подузеће*, *хроника* и *кроника* — тј. кад бисмо знали шта ће од тога просјечни Суботичанин (и у којој мјери зависно од мјеста школовања, националности и др.) написати кад не мисли на ту поларизацију, а такође за коју ће се варијанту одлучити кад мисли о томе, шта најзад жели да му пише у уџбенику.

Таквој анкети морало би се приступити са свом професионалном одговорношћу, иначе ће резултат бити дезинформација. Ту би требало посебно обратити пажњу на ове моменте:

— што увјерљивије објаснити анкетиранима да је анкета чисто информативна, да је важно да одговори буду потпуно тачни;

— могла би се укључити и поједина нерeална питања (гдје је унапријед јасно какво је стварно стање), како би се излучили евентуални неозбиљни или необјективни одговори;

— не би требало да наставник језика врши анкету међу својим ђацима, јер би ту одговори могли бити под утицајем става наставника;

— спроводилац анкете не би смио индивидуално бирати учеснике, него би се узимали по неком мјерилу независном од његове воље (нпр. по алфаветском реду у списку ђака или студената);

— податак о етничкој припадности (из које етничке средине учесник потиче) требало би ослободити елемента одређења: важно је нпр. да ли неко реално потиче из црногорске или муслиманске породице, а не да ли се одређењује као „Југословен“, „Србин“, „Хрват“.

Да би се јасније видјело каква се анкета има у виду, предложем један фрагментарни упитник (ако би га неко испробао нпр. међу групама ђака или студената, могао би податке послати Институту за српскохрватски језик у Београду). Непотпуност упитника највише се огледа у ограниченом списку дублета у т. 17, гдје би се могло ићи и на много детаљнија и амбициознија испитивања.

Предложени упитник подразумијева учеснике чији је матерњи језик српскохрватски*.

* У овом напису понављам углавном исто што сам рекао у дискусији поводом реферата Д. Брозовића о стању и задацима наше лингвистике, одржаног на конгресу југословенских слависта у Будви; оваје једино разрађујем предлог о анкети.

Упитник за анкету

А. Године живота:

В. Пол:

С. Етничка припадност (из које етничке средине потичете — српске, хрватске, муслиманске, црногорске, евент. јеврејске или др.):

Д. Гдје је живјела породица ваших родитеља (јесу ли досељеници, колонисти итд.)?

Е. У којим мјестима (крајевима) је живјела ваша породица од вашег рођења досад, и по колико година?

Ф. Мјеста вашег школовања, и колико година у којем мјесту (хронолошким редом):

Г. Ако имате, додајте још неку околност из вашег живота за коју сматрате да је имала битан утицај на ваше језичке навике (живот у истом домаћинству с људима другог изражајног типа и сл.):

Н. Да ли су се ваши родитељи (одн. чланови ваше породице) више служили латиницом или ћирилицом?

И. Да ли сте на почетку школовања (у првом разреду основне школе) учили најприје латиницу или ћирилицу?

Одаберите одговоре (по жељи их допуните, или слободно формулишите ако вас ниједан од предвиђених одговора не задовољава):

1. Од двије азбуке читам: а. само латиницу, б. само ћирилицу, с. обје али брже латиницу, д. обје али брже ћирилицу, е. обје истом или углавном истом брзином.

2. Од двије азбуке пишем: а. само латиницу, б. само ћирилицу, с. обје али брже латиницу, д. обје али брже ћирилицу, е. обје истом или углавном истом брзином.

3. Биљешке које пишем за себе пишем: а. редовно или скоро редовно латиницом, б. редовно или скоро редовно ћирилицом, с. чешће латиницом, д. чешће ћирилицом, е. и ћирилицом и латиницом без одређене склоности.

4. Од два идентична и једнако доступна текста штампана латиницом и ћирилицом служим се (одн. служио бих се): а. редовно или скоро редовно латиничким, б. редовно или скоро редовно ћириличким, с. чешће латиничким, д. чешће ћириличким, е. било којим, без одређене склоности.

5. Под претпоставком да се у ближој будућности неће ништа битније измијенити у употреби латинице и ћирилице у нашем друштву, желим да дјеца из моје породице науче читати и писати: а. само латиницу, б. само ћирилицу, с. обје али боље латиницу, д. обје али боље ћирилицу, е. једнако добро обје азбуке.

6. Под истом претпоставком желим да се дјеца из моје породице у личном раду активно служе: а. искључиво или скоро искључиво латиницом, б. искључиво или скоро искључиво ћирилицом, с. објема азбукама али више латиницом, д. објема азбукама али више ћирилицом, е. једнако објема азбукама.

7. Под истом претпоставком, желим да дјеца из моје породице на почетку овладавања писменошћу: а. уче најприје латиницу, б. уче најприје ћирилицу.

Ј. Којим се нарјечјем у вашој породици говорило у доба вашег дјетињства (екавски, ијекавски или икавски)?

К. На почетку школовања којем нарјечју су вас у школи више учили (екавском или ијекавском)?

Одаберите одговоре (одн. допуните или формулишите слободно):

8. У домаћему кругу говорим: а. само екавски, б. само ијекавски, с. претежно екавски, д. претежно ијекавски, е. оба нарјечја без битне разлике.

9. Биљешке за себе пишем: а. само екавски, б. само ијекавски, с. претежно екавски, д. претежно ијекавски, е. час екавски час ијекавски, без битне разлике.

10. Од два идентична и једнако доступна текста штампана у једном и другом нарјечју служим се: а. редовно или скоро редовно екавским, б. редовно или скоро редовно ијекавским, с. чешће екавским, д. чешће ијекавским, е. екавским и ијекавским, без одређене склоности.

11. У јавним иступањима или у текстовима јавне намјене употребљавам нарјечје: а. само екавско, б. само ијекавско, с. оба али више екавско, д. оба али више ијекавско, е. некад једно некад друго, без битне разлике.

12. Под претпоставком да се у блиској будућности ништа битно неће измијенити у погледу употребе нарјечја у нашем друштву, желим да дјеца из моје породице школа обучи правилном писању: а. само екавски, б. само ијекавски, с. у оба нарјечја али боље екавски, д. у оба нарјечја али боље ијекавски, е. једнако добро у оба нарјечја.

13. Под истом претпоставком, желим да дјеца из моје породице активно употребљавају нарјечје: а. само екавско, б. само ијекавско, с. оба али више екавско, д. оба али више ијекавско, е. једнако оба нарјечја.

14. Под истом претпоставком, желим да дјеца из моје породице на почетку овладавања писменошћу: а. уче најприје екавско нарјечје, б. уче најприје ијекавско нарјечје.

Л. Које новине највише читате?

М. Да ли се у вашој породици у доба вашег дјетињства више говорило: во, со или вол, сол? четверо, петеро или четворо, петоро? зека, Пера или зеко, Перо? зекин, Перин или зеков, Перов?

грах, крух или пасуљ, хлеб (хљеб)? шта је то или што је то? пљескам, стискам или пљешћем, стишћем?

Одаберите одговоре (одн. допуните или слободно формулишите):

15. У својим текстовима које слободно састављам пишем: а. редовно или скоро редовно: *написат ћу, бит ћемо*; б. редовно или скоро редовно: *написаћу, бићемо*; с. чешће: *написат ћу, бит ћемо*; д. чешће: *написаћу, бићемо*; е. углавном једнако једно и друго.

16. У својим слободно састављеним текстовима, под претпоставком да се куцају или штампају латиницом, пишем: а. редовно или скоро редовно: *John, Rousseau*; б. редовно или скоро редовно: *Džon, Ruso*; с. чешће: *John, Rousseau*; д. чешће *Džon, Ruso*; е. једно и друго, без одређене склоности.

17. Од ниже наведених парова варијаната (синонима) употребљавам: а. редовно или скоро редовно прву наведену могућност под бројевима: (*побројити за које парове важи овај одговор*)

б. редовно или скоро редовно другу наведену могућност под бројевима:

с. обје варијанте али чешће прву под бројевима:

д. обје варијанте али чешће другу под бројевима:

е. обје варијанте, без битне разлике, под бројевима:

Примјери из којих треба извршити избор:

(1) неко — нетко; (2) неког — нетког; (3) шта је то — што је то; (4) нешта — нешто; (5) камо идеш — куда идеш; (6) во — вол; (7) со — сол; (8) го (наг) — гол (наг); (9) го (у спорту) — гол (у спорту); (10) мај — свибањ; (11) влак — воз; (12) крух — хлеб одн. хљеб; (13) грах — пасуљ; (14) тисућа — хиљада; (15) ваздух — зрак; (16) сунчани зрак — сунчана зрака; (17) четверо — четворо; (18) осмерац — осморац; (19) петерица — петорица; (20) петерка — петорка; (21) пљескам — пљешћем; (22) зека — зеко (зец); (23) зекин — зекон; (24) организирати — организовати; (25) тиранизирати — тиранисати; (26) програмирати — програмовати; (27) студентица — студенткиња; (28) славистица — слависткиња; (29) обрана — одбрана; (30) упораба — употреба; (31) опћина — општина; (32) након тога — после одн. послије тога; (33) околина — околица; (34) систем — сустав; (35) критериј — критеријум; (36) калциј — калцијум; (37) азот — душик; (38) отопица — раствор; (39) кичмењаци — краљешњаци; (40) сисавци — сисари; (41) трокут — троугао; (42) трознаменкаст — троцифрен; (43) хирург — хирург; (44) кроника — хроника; (45) карактер — характер; (46) аркаичан — архаичан; (47) барбари — варвари; (48) кедар — џедар; (49) Кипар — Ципар; (50) историја — хисторија.

N. У наведеним узорцима огледају се различити изражајни типови нашег језика, у оквиру правила предвиђених постојећим правописом. Прочитајте их пажљиво и уочите разлике међу њима (даља питања односиће се на њих).

I тип. Хемијски елементи дефинирани су без икаква система. — По закону Гај—Лусаса при непромијенјеном тлаку мијенјање температуре увјетује промјену објема становите масе гаса. — Сисавци су разред кралежњака. — Сваки крух подијелит ће се на четворо дјеце.

II тип. Хемијски елементи дефинисани су без икаква система. — По закону Геј—Лисака при непромијенјеном притиску мијенјање температуре условљава промјену запремине одређене масе гаса. — Сисари су разред кичменјака. — Сваки крух подијелиће се на четворо дјеце.

III тип. Хемијски елементи дефинисани су без икаква система. — По закону Геј—Лисака при непромијенјеном притиску мијенјање температуре условљава промјену запремине одређене масе гаса. — Сисари су разред кичменјака. — Сваки хљеб подијелиће се на четворо дјеце.

IV тип. Хемијски елементи дефинисани су без икаква система. — По закону Геј—Лисака при непромијенјеном притиску мијенјање температуре условљава промену запремине одређене масе гаса. — Сисари су разред кичменјака. — Сваки хљеб подијелиће се на четворо дјеце.

V тип. Хемијски елементи дефинирани су без икаква система. — По закону Геј—Лисака при непромијенјеном тлаку мијенјање температуре увјетује промјену објема становите масе гаса. — Сисавци су разред краљешњака. — Сваки крух подијелит ће се на четворо дјеце.

VI тип. Хемијски елементи дефинисани су без икаква система. — По закону Геј—Лисака при непромијенјеном притиску мијенјање температуре условљава промјену запремине одређене масе гаса. — Сисари су разред кичмењака. — Сваки крух подијелиће се на четворо дјеце.

VII тип. Хемијски елементи дефинисани су без икаква система. — По закону Геј—Лисака при непромијенјеном притиску мијенјање температуре условљава промјену запремине одређене масе гаса. — Сисари су разред кичмењака. — Сваки хљеб подијелиће се на четворо дјеце.

VIII тип. Хемијски елементи дефинисани су без икаква система. — По закону Геј—Лисака при непромијенјеном притиску мијенјање температуре условљава промену запремине одређене масе гаса. Сисари су разред кичмењака. — Сваки хљеб подијелиће се на четворо дјеце.

Одговорите допуњујући предвиђене одговоре или слободно формулишући:

18. Од различитих верзија наведених под N с мојим изражајним навикама и склоностима највише се подудара(ју) ... тип(ови) (с тим што ми је обичније рсћи ... него ...).

(Можете и сами, једним или другим писмом, исписати текст какав најпотпуније одговара вашим навикама и склоностима.)

19. Ако је приручник или уџбеник за више школа штампан само у ... типу, са гледишта потреба и склоности мојих и моје породице пожељно га је издати и у друкчијем типу, упркос томе што ће цијена књиге бити већа нпр. за 5%.

20. Ако је приручник или уџбеник за средње школе штампан само у типу (типовима) ..., са гледишта потреба и склоности мојих и моје породице пожељно га је издати и у друкчијем типу, макар цијена књиге била већа нпр. за 5%.

21. Ако је приручник или уџбеник за више разреде осмогодишње школе штампан само у типу (типовима) ..., пожељно га је штампати и у друкчијем типу (са гледишта мојих склоности и потреба мојих и моје породице), макар цијена књиге била већа нпр. за 5%.

(На питања 19—21 можете одговорити и негативно.)

О. Ако новине које највише читате објављују говор или чланак човјека чији је изражајни тип друкчији од онога који прсовлађује у тим новинама, сматрате ли да га треба прилагодити (екавизирати одн. ијекавизирати, промијенити специфичне термине итд.)?

Р. Какав је ваш став у погледу употребе латиничког и ћириличког писма у текстовима који се виде на телевизијском екрану разних наших студија?

(Потребно би било навести и податке о спровођењу анкете и о начину на који је бирао учеснике.)